

УДК 343.13

С. В. Слінько

КОНЦЕПЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ФУНКЦІЇ ТА ЕЛЕМЕНТИ

Розглянуто концепцію незалежної судової влади та визначено її функції та елементи, які забезпечують охорону прав та свобод людини і громадянина. Проаналізовано функції судової влади, розглянуто нові функції та окремі елементи судового провадження. Запропоновано зміни до чинного законодавства та проекту нового КПК України.

Конституція України на рівні міжнародних стандартів закріпила права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Захист прав людини у суспільстві покладено на судову гілку влади, яка забезпечує виконання закону та не залежна від будь-якого втручання держави та правоохоронних органів у свою діяльність.

Основними критеріями судочинства є досягнення цілей правосуддя та виконання завдань кримінального процесу, які встановлені ст. 2 КПК України. Процедури кримінального судочинства характеризують його форму, що виражається у процесуальних засобах та діях. Специфіка даних дій полягає в тому, що суддя вживає заходів до обмеження конституційних прав та свобод, які встановлені не тільки Конституцією України, але й чинним кримінальним законодавством. Обсяг властивостей в умовах обмеження прав та свобод суб'єктів процесу чітко визначений кримінальним судочинством. Загальні принципи та правила судової влади виконуються під час збирання, подання, оцінки доказів. Тільки суддя має процесуальні повноваження на реалізацію своїх функцій судової влади. Держава наділяє його спеціальним статусом. Визначення правового статусу, його удосконалення та законодавче врегулювання має особливе значення саме в період проведення судової реформи, на етапі становлення самостійної судової влади.

Характеристика правового статусу судді виходить з правового інституту як носія судової влади. Теоретичні проблеми правового статусу судді були предметом розгляду в таких науковців, як Ю. М. Грошевий, В. Т. Маляренко, А. М. Москвич, Д. М. Притика тощо [1].

Статус судді можна ототожнювати з його процесуальним становищем, яке він має у кримінальному процесі. При цьому статус містить сукупність певних соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежать від тієї ролі, соціальної функції, що виконується суддею у судочинстві. Поняття «статус судді» виражає те, що суддя як носій судової влади має можливості, які дозволяють йому забезпечити належне, об'єктивне, повне, неупереджене виконання функції судової влади, а саме:

- здійснення від імені держави контролю в механізмі поділу влади;

- реалізація правосуддя, визнання особи винною у скоєнні злочину шляхом постанови вироку;

- здійснення контролю за оперативно-розшуковою діяльністю органу дізнання під час надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, які встановлені законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про міліцію», чинним КПК України;

- захист прав та свобод людини і громадянина під час проведення досудового розслідування, судового провадження.

Реалізація даних функцій передбачає надання судді процесуальних повноважень, сукупність яких становить зміст правового статусу судді.

Основа конструювання статусу судді містить наступні положення. По-перше, правовий статус судді не повинен розглядатися поза зв'язком з конституційним статусом, змістом та обсягом прав, основних свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України, що є фундаментом спеціального статусу судді.

По-друге, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановив, що суддя має статус посадової особи судової (державної) влади, що свідчить про необхідність урахувувати особливості правового становища цієї категорії осіб при визначенні структури і правової природи елементів правового статусу судді.

Специфіка діяльності судді передбачає деякі обмеження свободи вибору поведінки судді у певній сфері правовідносин. Загальним призначенням цих обмежень є запобігання можливому протиправному використанню свого відповідального посадового становища з метою захисту й охорони інтересів інших суб'єктів.

Суддя обмежений у можливостях вчиняти будь-які дії, вступати у відносини, що можуть завдати шкоди його репутації, авторитету судової влади в цілому. Ці обмеження спрямовані на створення гарантій незалежного і безстороннього правосуддя.

Основні напрямки судової діяльності визначаються через її функції. Виходячи з основних функцій кримінального процесу, що можна визначити як кримінальне переслідування, кримінальний захист та вирішення питання щодо розгляду кримінальної справи, можна вважати, що вони виконують своє процесуальне призначення для правосуддя.

Правосуддя визначається через функції судової влади. Теоретичні та практичні проблеми функцій судової влади були предметом дискусії і вивчення багатьох теоретиків права, зокрема: С. С. Алексєєва [2], В. М. Горшеньова та І. Б. Шахова [3], Д. А. Керімова [4] тощо.

Перераховані науковці виділяли найбільш суттєві ознаки функцій судової влади, а саме:

- функції, що виражають і конкретизують класову сутність влади. В них ураховуються класові, національні і приватні інтереси осіб як членів суспільства, забезпечення охорони прав і свобод

громадян, охорона всіх форм власності, правовий захист, забезпечення правопорядку тощо;

- функції, які розкривають роль суду як його соціальне призначення. У таких функціях реалізується практична діяльність судової влади;

- функції, пов'язані зі здійсненням правосуддя, постанови вироку;

- функції, спрямовані на забезпечення контролю за органами дізнання, слідчим під час досудового провадження;

- функції із забезпечення гарантій прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві.

Завдання і функції судової влади – це поняття, які співвідносяться, є взаємозалежними, але не збігаються. Їх не можна ні протиставляти, ні ототожнювати. У завданнях судової влади визначається, концентрується і переломлюється вплив економіки і державної політики, удосконалення і розвиток функцій державних органів.

У процесі історичного розвитку держави функції судової влади змінювалися. Одні з них були скасовані, інші зазнали змін, треті будувалися як нові. У всіх випадках дані функції обумовлювалися певною історичною епохою, економічною і соціально-класовою структурою суспільства, сутністю держави, його соціальним призначенням.

Побудова правової держави здійснюється шляхом охорони прав і свобод громадян, усіх форм власності, додержання правопорядку. Це виключає свавілля в праві та в діяльності правоохоронних органів.

Діяльність органів досудового розслідування повинна будуватися за допомогою механізму правового регулювання, яке можна розглядати у двох значеннях. З одного боку, поняття механізму проведення процесуальних та слідчих дій у разі досудового провадження пов'язується з органами дізнання та слідства, прокурор здійснює контроль та нагляд за додержанням чинного законодавства. З іншого, під механізмом правового регулювання розуміють державні, специфічні виконавчо-розпорядницькі функції, які мають тільки органи дізнання, слідчий та прокурор.

Особливе значення мають ознаки механізму правового регулювання в діяльності правоохоронних органів.

По-перше, механізм системи правоохоронних органів будується на єдності принципів організації її діяльності. Він передбачає самостійність органів, що належать до різних гілок влади, їхню здатність забезпечити механізм протидії відносно один одного.

По-друге, механізм характеризується певною структурою діяльності.

По-третє, між державним механізмом і функціями правоохоронних органів існує тісний зворотний зв'язок. Від функцій державного устрою залежить структура державного механізму.

По-четверте, механізм держави впливає на правоохоронні органи, маючи у своєму розпорядженні необхідні матеріальні і правові засоби.

Аналіз наведених ознак дозволяє дійти висновку про те, що механізм діяльності правоохоронних органів включає законодавчо закріплену принципами Конституції України, побудовану на принципах поділу влади систему органів, за допомогою яких виконуються її завдання та функції.

Правоохоронна діяльність базується на конкретних правових критеріях і функціях. Поняття функцій має подвійне, але внутрішньо взаємозалежне значення.

Проблеми процесуальної дії функцій у кримінальному процесі були предметом широкого розгляду та обговорення у юридичній літературі [5; 6, с. 140]. Не вдаючись у наукові дискусії, можна визначити єдність думки окремих вчених, які вважають, що це правовий інститут, застосований на правових нормах, що має конкретні напрямки правового регулювання, які впливають на поведінку учасників, суб'єктів, сторін у кримінальному процесі.

Категорія функцій права має не тільки наукове, але і практичне значення. Цінність її полягає як у реальних діях суб'єктів зі здійснення механізму правового регулювання, так і у виявленні залежності між нормами права, юридичними актами та правовими відносинами, які має кожний з учасників кримінального процесу. Як підсумок можна говорити про функціонування права, його взаємодію, вплив на правові події.

В останні роки поширюється думка про великі правові можливості, активну роль права. Наведеним можна пояснити те, що з прийняттям нового закону пов'язуються надії на розв'язання численних правових проблем. Однак це не завжди відображає реальний механізм функціонування права. Сучасна тенденція до збільшення ваги «непрацюючого» законодавства – це один із наслідків ставлення до проблеми функцій права.

Механізм правового регулювання судової влади, виходячи з його функціональної спрямованості, можна визначити рядом функцій.

Перша функція – соціальної справедливості. Ця функція визначена англосаксонською правовою системою як інститут публічного права. Якщо розглядати дану функцію відносно нового проекту КПК України, чинного законодавства, то можна дійти висновку, що важливу роль у розвитку і формуванні цього інституту відіграє розроблення і прийняття нових законів Верховною Радою України.

Сьогодні ми бачимо певний хаос у прийнятті законів, які суперечать один одному, а в окремих випадках і Конституції України. Державний устрій потребує чіткої організації судової влади. Задоволенню інтересів суспільства повинна відповідати правоохоронна система, яка включає судову владу та правоохоронні органи.

Фундаментальні розробки побудови судової влади дав Б. М. Чичерін, який визначив межі, повноваження та механізм дії. На думку вченого, держава становить сполучення різноманітних суспільних елементів у єдиному союзі. Загальна мета держави полягає в розвитку всіх структурних елементів і гармонійній їх

узгодженості. Судова влада своїми правилами зобов'язує охороняти інтереси суспільства і права кожного [7, с. 78].

Аналіз точки зору науковця надає можливість визначити повноваження судової влади, які містять у собі наступні елементи:

- проголошення вироку, винесення постанови, ухвали, рішення, які є обов'язковими для виконання всіма посадовими особами, а також громадянами;

- забезпечення виконання вироку, постанови, ухвали, рішення нормативно-правовими заходами держави;

- забезпечення виконання вимог нормативно-правових актів.

Найважливішим із цих елементів є забезпечення виконання нормативно-правових актів примусовою силою держави. Дані повноваження влади були розглянуті в працях В. К. Колпакова [8, с. 25], Ю. А. Тихомирова, Ц. А. Ямпольської [9] тощо.

На підставі аналізу поглядів зазначених науковців можна дійти наступного висновку. По-перше, держава – це не тільки форма організації влади, але і безпосередній її носій. Посадові особи, що мають державно-владні, розпорядницькі повноваження, діють як представники влади. По-друге, державна влада має специфічні управлінські відносини, які можна йменувати державно-владними відносинами. Такі відносини мають яскраво виражений характер та передбачають підпорядкування всіх суб'єктів.

Наступний елемент слід визначити як регулятор нормативних систем, що впливає на поведінку суб'єктів через окремі норми, інститути та механізми, пов'язані з дозволом, заборонаю, правовим захистом, формуванням правомірної поведінки.

Інші елементи включають правовий вплив на суспільні відносини, які повинні бути врегульовані в праві шляхом формування прав і обов'язків суб'єктів правовідносин.

Останній елемент, який є предметом дискусії у праві, можна визначити на підставі побудови юридичної практики. Даний елемент. Одні автори [10] вважають, що він повинен бути побудований як орієнтуюча діяльність, за допомогою якої діє юридична практика. Інші вважають, що це конкретизуюча, сигнально-інформаційна діяльність, завдяки якій практика надає можливість подальшого розвитку теоретичних положень права. Окрема точка зору містить розгляд формування права, удосконалення правотворчої діяльності [11]. Вважаємо, що дискусія всебічно відображає даний елемент.

Таким чином, можна стверджувати, що судова влада повинна удосконалювати та розвивати свої функції за допомогою елементів, які мають значення щодо подальшого розвитку захисту прав та свобод людини і громадянина на підставі Конституції та чинного законодавства України.

Список літератури: 1. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Москвич Лідія Миколаївна. – Х., 2003. – 288 с. 2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 752 с. 3. Горшенев В. М. Контроль как

правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с. **4.** Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с. **5.** Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В. П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с. **6.** Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: уголовно-процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 159 с. **7.** Чичерин Б. Н. Избранные труды / Б. Н. Чичерин. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. – 555 с. **8.** Колпаков В. К. Административно-деліктна законотворчість: поняття і функції // В. К. Колпаков // Право України. – 2002. – № 6. – С. 25–31. **9.** Ямпольская Ц. А. Органы советского государственного управления в современный период / Ц. А. Ямпольская ; АН СССР, Ин-т права. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 225 с. **10.** Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с. **11.** Стецовский Ю. И. Судебная власть : учеб. пособие / Ю. И. Стецовский. – М. : Дело, 1999. – 399 с.

Надійшла до редколегії 22.12.2011

Рассмотрена концепция независимой судебной власти и определены её функции и элементы, которые обеспечивают охрану прав и свобод человека и гражданина. Проанализированы функции судебной власти, рассмотрены новые функции и отдельные элементы судебного производства. Предложены изменения к действующему законодательству и проекту нового УПК Украины.

Conception of independent department judicial is considered and its functions and elements that provide the guard of rights and freedoms of man and citizen are certain. The functions of department judicial are analysed, new functions and separate elements of the court proceeding are considered. Changes to the current legislation and project of new CPC of Ukraine are offered.